

Hartai László

A médiaoktatás a formális oktatásban

Hartai László

A médiaoktatás a formális oktatásban

*Trendek és rokonságok Európában
egy 2012/2013-as uniós kutatás eredményei alapján*

A kutatás az EMEDUS-projekt (Study on European Media Literacy Education) része, amelyet az Európai Bizottság Élethosszig Tartó Tanulás Programja támogat.

Az Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet feladata konzorciális partnerként egy összehasonlító, elemző tanulmány elkészítése a formális oktatási rendszeren belül a médiaoktatásról az unió 27 tagállamában, reflektálva mindarra, ami a jelenlegi iskolavilágot jellemzi. A projekt lényeges eleme a hasonló médiaoktatási karakterű országok klaszterekbe rendezése.

A munka a következő három fő kutatási kérdésre fókuszál:

- Hogyan jelenik meg a médiaoktatás a 27 európai tagállam nemzeti tanterveiben, támogatva a médiaműveltség fejlesztését?
- Melyek a kimeneti követelmények, és milyen értékelési eljárásokkal mérik a médiaoktatás eredményességét?
- Hogyan képezik napjainkban a médiatanárokat szerte Európában?

Az előadás ezen kérdések közül a tantervek összehasonlító elemzéséből kiolvasható néhány fontos eredmény bemutatására vállalkozik. A kutatás módszertanát döntően a nemzeti szakértőktől visszakapott kérdőívek elemzésére alapoztuk. Ahhoz azonban, hogy ezen eredményeket értelmezhesük, néhány általánosabb, a kontextust értelmező megállapítást teszünk.

Kontextus

- A médiaműveltség iskolai integrációjának szükségességét ma már kevesen vitatják, mivel
- a média lát el bennünket a *politikai folyamatokra vonatkozó ismereteink* legnagyobb részével;
  - olyan (valós és fiktív) gondolatokat, képeket és reprezentációkat kínál, amelyek óhatatlanul *befolyásolják a valóságról alkotott elképzeléseinket*;
  - a média szerepe meghatározóvá vált *identitásunk* kialakításában;

- a digitális alapú IKT-eszközökkel megvalósuló hálózati kommunikáció korában a közéletben való mindennemű részvétel elképzelhetetlen a média felhasználása nélkül.

A médiáról való tanítás és tanulás közvetlen indoka többek között:

- a médiafogyasztás meghökkenítő mértéke;
- a média manipulációs hatásainak ellensúlyozása;
- az adatbiztonság problémái;
- a függőség problémái;
- a kreatív szövegalkotás, a közvetlen mediális kommunikáció képességének egyre kevésbé nélkülözhető képessége;
- az aktív állampolgárságra való nevelés.

Mindennek következményeként 1980 és 2010 között a médiaoktatás a tagállamok döntő többségében valamilyen formában beszivárgott a formális oktatásba.

A médiaoktatás bevezetését ugyanakkor ellentétes trendek jellemezték, a felfutást rendszerint stagnálás, sőt sorvadás jellemezte. Ennek okai többek között:

- a médiaoktatás rendszerint nem tudatos oktatáspolitikai és szakmai lobbycsoportok párbeszédének eredményeként, tervezett formában jelent meg a formális oktatásban;
- a „felülről” érkező „bevezető-típusú” oktatáspolitikai szándék kellő számú képzett pedagógus hiányában és/vagy a reformpedagógiákat kísérő, az új területekre múló divatjelenségként gyanakvással tekintő attitűd miatt, az „alulról” szerveződő, egy-egy elkötelezett tanárhoz kötődő sziget vagy projektszerű forma tartós támogatás és világosan körülhatárolt iskolai státusz hiányában veszíti el idővel a lendületét;
- az oktatási intézmények és az intézmények fenntartóinak szakmai tájékozatlansága;
- a széles körű terjesztéshez, fejlesztéshez szükséges források hiánya;
- a média működésével kapcsolatos előítéletek és tényleges problémák;
- az iskola világába gyorsan beépülő IKT-oktatás és a médiaoktatás viszonyának gyakran tisztázatlan jellege;
- az oktatásügyben megszokott tartalmi/módszertani standardizációs rutinokhoz képest a média elviselhetetlenül gyorsan változó világa, az ezzel összefüggő terminológiai és tematikai zavarok.

Az új média megjelenése azonban új helyzetet eredményezett a médiaoktatás számára, mivel

- az internethasználat és a mobilkommunikáció mindennapossá és nélkülözhetlenné válik (pl. keresőmotorok használata, részvétel az e-vásárlásban, az e-közigazgatásban);
- a közönség, elsősorban a fiatalok aktív-kreatív részvétele a médiában (pl. közösségi hálózatok használata) alapvetően formálja át a mindennapi, de a nyilvános kommunikáció tereit is;
- a médiumok technikai konvergenciája átértékeli a platformok, a platform-szabályozás hagyományos megoldásait;
- a hátrányos helyzet, a kiszolgáltatottság új formái jelennek meg a digitális analfabetizmussal, amely nem csupán az elérés és a használat hiányát jelenti, legalább annyira az értelmezés, a kritikai képesség és a megszólalás hiányának problémáját is.

A médiaoktatásban az utolsó évtizedben a fogalmi keretek áthangolása, az ezredfordulóig domináns angolszász iskola bizonyos fokú térvesztése, az Európai Bizottság koncepciója hangsúlyainak erősödése figyelhető meg. A fogalmi keret (tudományos háttérű) ismereti elemei csökkennek, a politikai-gazdasági (policy) szempontból fontos aspektusok, a hozzáférés és a jogtudatos, felelősségteljes médiahasználat jobban a fókuszba kerül.

A tantervekben kirajzolódó médiaoktatási koncepció néhány jellegzetessége

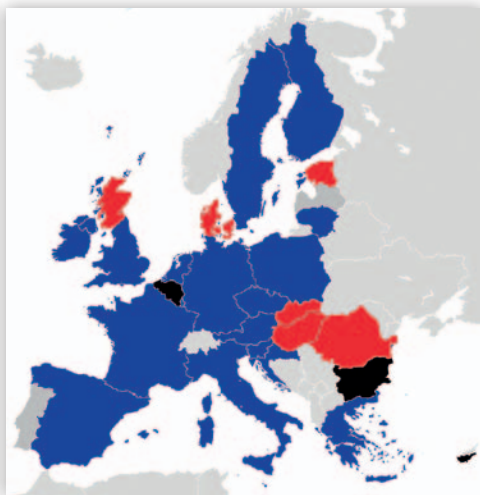
1.) A nemzeti alaptantervek többsége ma már explicit formában fogalmazza a médiaoktatására vonatkozó előírásokat, de számos országban a fogalmazásmód még mindig csupán implicit, ráutaló karakterű.

2.) Az európai médiaoktatási tantervek meghatározó többsége keresztantervi és/vagy integrált formában kezeli a médiaoktatását. Kevés példa van az önálló médiatárgy megjelenésére, az is elsősorban a felső-középiszkolai (vagyis a kötelező iskoláztatás időszakán kívül vagy legalábbis választható stúdiumként jelenik meg).

2. fejlesztési szakasz (lower secondary)

3. fejlesztési szakasz (upper secondary)

vörös – explicit; **kék** – implicit; **szürke** – a média nem szerepel a tantervben; **fekete** – nincs adat

kék – keresztantervi vagy/és integrált; **vörös** – önálló; **szürke** – a média nem szerepel a tantervben; **fekete** – nincs adat

A média elsősorban az anyanyelv, a vizuális művészetek, az informatika és az állampolgári ismeretek területeivel kooperál tantervi szinten, ám kisebb mértékben majdnem minden tantárgyban megjelennek a médiával kapcsolatos témarészletek, problémák. A média mindenhol ott van, vagyis igazán nincs jelen sehol, másképpen fogalmazva tematikailag erősen defokuszálódnak tünik.

3.) A médiaoktatás viszonya a kulcskompetencia klaszterben is szereplő digitális írástudás fejlesztésére szolgáló iskolai stúdiumokkal meglehetősen konfúz, mint az ábrán látható eloszlás mutatja.

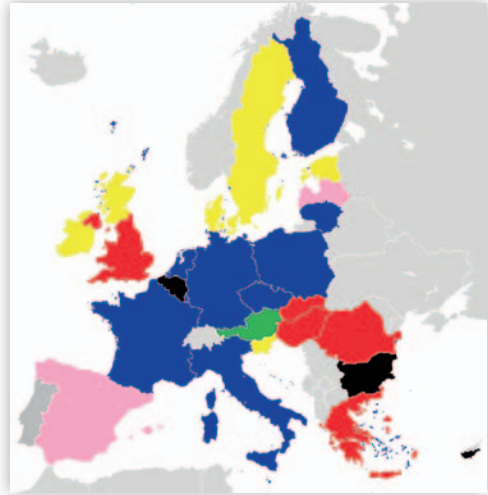
Rokonságok

A kutatás egyik középponti kérdése, hogy a nemzeti tantervek médiaoktatásra vonatkozó tartalmi, szabályozó előírásai, illetve szemléleti azonosságai és különbözőségei alapján felismerhetőek-e az egymással lényegi rokonságban lévő tagállamok? Vajon rendezhetőek-e azonos jellemzőkkel leírható, karakteres csoportokba a médiatantervek alapján az országok?

A nemzeti tantervekben megjelenő médiuműveltség-tartalmak és a médiaoktatás szemléleti megközelítéseinek összehasonlítása során a következő szempontokat vetettük egybe: a tantervet milyen mértékben jellemzi

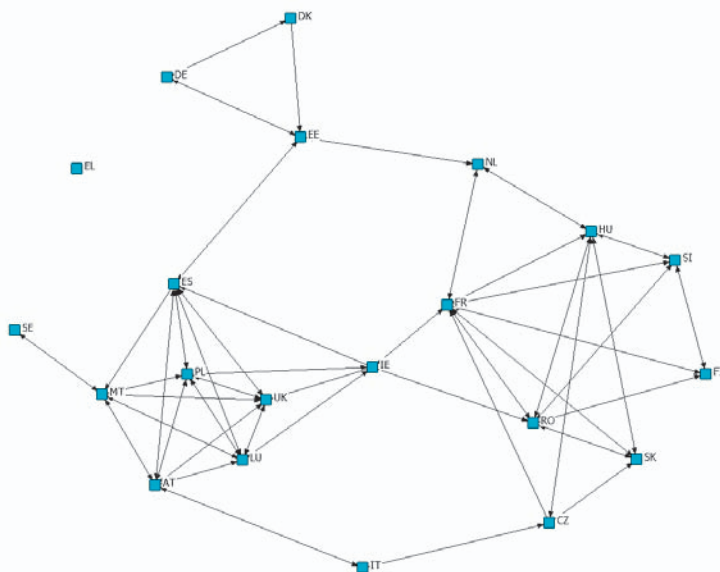
- a „médiával” és/vagy a „médiáról” szemlélet;
- a nyelvi-esztétikai szemlélet;
- a média káros hatásaival szembeni védelmet előtérbe helyező szemlélet;
- a társadalomtudományos karakter;
- a médiaipar működésére fókuszáló karakter;
- a kritikai szemlélet dominanciája;
- a gyakorlati/,„csinálós” karakter dominanciája.

Ezeket a szempontokat összesen kilenc kérdéssel mértük. Az igenlő, tagadó és is-is válaszok alapján kérdésenként 3-3 ország-csoportot alakítottunk ki, majd megnéztük, hogy az egyes iskolaszinteken egy-egy ország a kilenc kérdésre adott válaszokban hány esetben került a többiekkel azonos csoportba. Amennyiben legalább ötször, vagyis az egyezés 50%-nál nagyobb volt, úgy a két országot „rokonnak” tekintettük. Ha kevesebb, azt úgy értelmeztük, hogy ebben a tekintetben a két ország nem „rokona” egymásnak. Ez az elemzés önmagában még érzéketlen arra, hogy a rokonság milyen erős (legalább 55%-os, de lehet akár 100%-os is), a lényeg, hogy kirajzolódjon a relációk és a távolságok karaktere.

vörös – nincs tantervi kapcsolat; **sárga** – tisztázatlan tantervi kapcsolat; **kék** – a DL a ML része ; **rózsaszín** – a ML a DL része; **zöld** – a ML és a DL ugyanazt jelöli; **szürke** – a ML nem szerepel a tantervben; **fekete** – nincs adat

A rokonságokat és távolságokat az alábbi hálózati diagram szemlélteti (lower secondary szinten):

Az elemzés során kirajzolódó csoportok rokonsági karakterét a határozatlan-defókuszált, a vegyes fókuszú, illetve a határozott-fókuszált típusú médiatantervekkel dolgozó klaszterekként azonosítottuk. A fókuszált médiaoktatási tanterv vagy valamely tudományterület (pl. társadalomtudomány, esztétika, nyelvtudomány) tematikájára hangolt, vagy valamely szemléleti megközelítést (védelmező-megelőző, kulturális-esztétikai, kritikai, gyakorlati orientáció) részesít előnyben. Az alsó középszintű szakaszban például:

Határozatlan-defókuszált: AT, ES, LU, IE, MT, PL, UK.

Vegyes fókuszú: EE, DE, DK, EL, IT, NL, SE.

Fókuszált: CZ, FI, FR, HU, RO, SK, SI.

A kutatás azt mutatja, hogy kevés tagállam tanterve egységes, a teljes életkori spektrumra vonatkozóan fókuszált karakterű (FR, HU, SI), másfelől az életkorral (iskolafokkal) csökken azon országok száma, ahol a média a tantervben defókuszált (ES, PL, UK), a média pedig a felső-záró iskolafokon válik országonként eltérő, de többnyire viszonylag jól megragadható paraméterekkel leírható iskolai stúdiummá.

Néhány következtetés

- A médialiteracy-fejlesztés terepei közül a formális oktatásban zajló tényleges történésekről tudjuk a legkevesebbet. Nem megbecsülhető, hogy vajon hányan részesülnek ténylegesen médiaoktatásban, mert a médiaoktatással kapcsolatos döntések többségében iskolai szinten születnek.

- A kereszttantervi forma sokszor azokat a tanulókat is eléri bizonyos médiaoktatási tartalmakkal, akik az önálló órakeretben szerveződő médiaoktatásból kiszorulnának.
- Az elterjedt kereszttantervi forma eléletleníti, defókuszálja a médiaoktatás tartalmi mondandóját. Csökken a tárgyhoz kapcsolódó ismerettartalom, homályos, hogy vajon kinek és milyen szaktudással/képesítéssel kellene a médiát tanítania. Nehezen kivitelezhető és értelmezhető az értékelés (és így a fejlesztés eredményessége). Mindezzel összefüggésben csökken a médiaoktatás iskolai presztízse, noha az oktatásügy szereplői elismerik annak jelentőségét.
- A kereszttantervi forma nem motiválja a szereplőket – sem a nemzeti oktatáspolitikákat, sem a tanárokat, sem a képzőhelyeket – a médiatanár-képzésbe való investícióra. A médiatanár-szakos képzésekre az oktatáspolitikai kevés tagállamban adott világos megbízást a felsőoktatásnak, és hiányoznak a pályázható ösztöndíjak is. A médiaoktatás a tanári szakképzettségre vonatkozó keményebb előírások hiányában erősen kiszolgáltatott a tanári ambícióknak (illetve ambícióhiánynak).
- Míg egy évtizeddel ezelőtt az első iskolafokon alig volt a formális oktatásban médiaoktatásnak tekinthető tevékenység, ma a tagállamok kétharmadában valamilyen formában foglalkoznak a kisdíákokkal.
- A médiaoktatás tanterveiben erősödő elmozdulás figyelhető meg az állampolgári kontextus (a médiaoktatás mint a felelős és aktív állampolgár nevelésének eszköze), illetve a gyakorlati, kreatív médiatartalmak előállítására, vagyis a praktikus képességfejlesztés irányába.
- A kulskompetenciák köréhez sorolt digitális kompetencia, amely szorosan kapcsolódik az IKT-területhez, nem „kebelezte be” a médiaoktatást, de a két terület viszonya meglehetősen konfúz. A tantervekből nem látszik a médiaoktatás és a digitális kompetenciafejlesztés közötti érdemi kooperáció.
- A médiaoktatási tantervekből halványan látszik, hogy van néhány ország Európában, ahol a filmoktatásnak nagyobb szerepet tulajdonítanak (pl. EL, HU, DK, IR, FR, PT, UK-N, IRE). A hajdan a médiaoktatást előkészítő, majd lassan háttérbe szoruló filmoktatás újra egyre fontosabbá válik.
- Jelenleg nincs a médiaoktatásnak egyértelmű „fősodra” vagy mainstream modellje, amelyet a legtöbb ország követne.
- A formális oktatásban a tanári szaktudást, a fejlesztésre biztosított idő mértékét és a vizsga(lehetőség)/kényszert tekintik a sikeres munka biztosítékának. A médiaoktatásban kevés kivételtől eltekintve jelenleg az európai iskolavilágban ezek egyikét sem garantálják előírások. Az országok többségében a minőségi fejlesztés fedezete és garanciája csupán egy-egy tanár felkészültsége és az adott iskola(vezetés) médiaoktatást támogató döntése.
- A tantervi követelményeken túl számos, a médiaoktatás körébe tartozó tevékenység folyhat az iskolákban. Ma ezen a területen sokkal stabilabb, beágyazottabb a helyzet, mint a tantervhez, tanórához kötődő sávban. Mintha a médiaoktatás tényleges terepe még mindig inkább a tanórákon kívüli szabadidős vagy szakköri jellegű tevékenység lenne, kevésbé a tanóra.